

'Het Amsterdamse hart wordt een betonnen hart'

De rol van erfgoed tijdens de Nieuwmarktrellen van 1975

BA Eindwerkstuk

Scriptiebegeleider: Maarten Prak

Daniela van Groningen (6176828)

d.j.m.vangroningen@students.uu.nl

23-12-2019

Abstract

Amsterdam was in 1975 één van de drie aangewezen steden van het Europese monumentenjaar. Echter, dat zelfde jaar staat in de hoofdstad bekend als het jaar van de Nieuwmarktrellen waarin burgers zich verzetten tegen de sloop van de Nieuwmarktbuurt ten behoeve van de aanleg van de metro. Hoewel de rellen als stedelijke sociale beweging goed zijn onderzocht, ontbreekt een analyse van het discours van de actievoerders met betrekking tot erfgoed. Laurajane Smith stelt dat er vanaf de jaren zestig een internationale strijd gaande is voor de erkenning van inofficieel erfgoed. In de literatuur over de Nieuwmarktrellen wordt deze bewering overgenomen zonder dat er wordt verwezen naar onderzoek die de situatie in Amsterdam aantoont. Deze scriptie heeft daarom tot doel om te onderzoeken of de motieven van de actievoerders te maken hadden met erfgoed. Als eerste wordt gekeken naar het officiële discours rondom erfgoed van de gemeente. Daarna wordt het discours van de verschillende groepen tegenstanders geanalyseerd op de waarden die voor hen vooropstonden omtrent het behoud van de Nieuwmarktbuurt en of dit kan worden gezien als strijd voor hun inofficiële erfgoed.

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Theoretisch kader	6
Hoofdstuk 2: Discours van de gemeente	9
Erfgoeddiscours in bestuurlijk Amsterdam	9
Analyse AHD	14
Discours rondom Nieuwmarkt	15
Analyse discours gemeente.....	21
Hoofdstuk 3: Discours van de actievoerders Nieuwmarktbuurt.....	23
Analyse discours tegenstanders.....	27
Conclusie	29
Literatuurlijst.....	32

Inleiding

De huidige maatschappij is zich bewust van haar erfgoed en het lijkt alsof erfgoed alomtegenwoordig is. Iedereen is op zijn eigen manier met erfgoed bezig en het maakt niet uit of diegene theoretisch of praktisch opgeleid is, in een stad of op het platteland woont, jong of oud is. Als vanzelfsprekend zetten bewoners van een dorp zich in om ‘hun’ kerk te behouden, terwijl er niet meer voldoende kerkgangers zijn en steden gebruiken ‘hun’ erfgoed om toeristen aan te trekken. Het lijkt dan ook onvoorstelbaar dat dit vijftig jaar geleden anders was.¹ In 1975 achtte de Raad van Europa het noodzakelijk om een monumentenjaar te organiseren om de aandacht op het architectonische erfgoed en vooral haar bedreigde status te vestigen.² Amsterdam werd tijdens het monumentenjaar aangewezen als één van de drie Nederlandse projectsteden die in het middelpunt van de belangstelling stonden. Hier vond ook het afsluitende monumentencongres plaats, waarbij Amsterdam vertegenwoordigers uit andere Europese steden en erfgoedprofessionals verwelkomde.

Het jaar 1975 staat in Amsterdam niet zozeer bekend vanwege de rol die de stad speelde tijdens het Europese monumentenjaar (M75), maar vanwege de rellen in de Nieuwmarktbuurt. In hetzelfde jaar dat Amsterdam zichzelf wilde presenteren als voorbeeld inzake monumentenzorg, escaleerde de discussie rondom de sloop van delen van de Nieuwmarkt ten gunste van de aanleg van de oostlijn van de metro.

¹ Vincent van Rossem, ‘Een halve eeuw Monumentenwet: 1961-2011’, *Bulletin KNOB* (2012) 54–60, aldaar: 55.

² J. Aerts, ‘Het monumentenjaar 1975 en wij’, *Heemkronijk* 14 (1975)1 en 2, 4.

Tegenstanders van deze plannen gingen de confrontatie met de gemeente aan en weigerden de panden vrij te maken die voor de bouw van de metro afgebroken moesten worden.

De Nieuwmarktrellen zijn als stedelijke sociale beweging goed onderzocht. Virginie Mamadouh analyseerde de verschillende groepen tegenstanders van de metro. Haar interesse lag bij de Actiegroep Nieuwmarkt, die door Oud-Provo's werd geleid.³ Daarbij keek zij naar de manier van actievoeren en de verhouding tot de reguliere pers en de politiek. Volgens haar verzetten zich de tegenstanders niet alleen tegen het slopen van de gekraakte panden, maar ook tegen de stadsvernieuwing in Amsterdam.⁴

Daarentegen wordt door de auteurs van *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* het verzet in de Nieuwmarktbuurt herhaaldelijk gebruikt als positief voorbeeld voor het behoud van het culturele, architectonische Amsterdamse erfgoed. Zo gaat Marieke Kuipers ervan uit dat '*it was the riots and massive protests by the population against the extensive demolition plans that had forced Amsterdam to develop a more moderate form of renewal*'.⁵ Daarmee legt zij de nadruk op de uitkomst van de rellen, namelijk de bescherming van de monumenten en impliceert dat dit het doel van de actievoerders was.

Laurajane Smith stelt dat er in het Westen een heersende manier van praten en handelen over erfgoed bestaat wat zich in de negentiende eeuw heeft ontwikkeld. In de jaren zestig en de decennia daarna was er volgens haar veel weerstand tegen dit overheersende discours. Vooral groepen binnen de samenleving die het gevoel hadden dat hun erfgoed er niet toe deed of zelfs werd bedreigd, zetten zich in zodat hun erfgoed naast dat van de dominante groep zou worden erkend.⁶

Het onderzoek dat omtrent de Nieuwmarktrellen tot nu toe is verricht, richtte zich óf op de sociale beweging óf ging ervan uit dat de stelling van Smith toepasselijk is. In het laatste geval zouden de actievoerders actief ervoor gestreden hebben om de bedreigde huizen in de monumentenlijst te laten opnemen. Deze scriptie wil de

³ Virginie Mamadouh, *De stad in eigen hand: provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992) 115.

⁴ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 123.

⁵ Marieke Kuipers, 'Fragile Structures: The City as Cultural Heritage', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 84-100, aldaar: 92.

⁶ Laurajane Smith, *The Uses of Heritage* (London 2016) 29.

vraag onderzoeken of de doelen van de activisten van 1975 geïnspireerd waren door de strijd voor hun erfgoed. Dit onderwerp is van groot maatschappelijk belang. In steden zoals Amsterdam, waar vandaag de dag discussies bestaan over authentiek erfgoed en het aantrekken van toeristen, krijgt de bewoner een stem.

De bronnen die worden onderzocht zijn documenten en publicaties rond M75, beleidsstukken zoals het bestemmingsplan van de Nieuwmarktbuurt, en uitingen van de tegenstanders van de metroplannen. Deze worden door middel van de discoursanalyse ontrafeld. Bij de discoursanalyse staat centraal hoe objecten en representaties van de realiteit (en de kennis hiervan) in teksten geconstrueerd worden. Daarbij is van belang hoe identiteiten en diverse relaties worden gevormd. De verschillende discourses worden geanalyseerd op hun visie op het verleden, het heden en de toekomst. In het geval van de gemeente staat centraal hoe zij erfgoed definieerde en welke stedelijke identiteit zij daarmee wilde benadrukken. Daarna wordt gekeken hoe de tegenstanders zich verhielden tot het officiële discours.

In het eerste hoofdstuk leg ik het theoretische kader rondom de erfgoed studies uit. Daarna staat het discours van de gemeente centraal en in het derde hoofdstuk dat van de actievoerders.

Hoofdstuk 1: Theoretisch kader

Rodney Harrison heeft met *Heritage: Critical approaches* een handig en heel compleet handboek voor de erfgoedstudies geschreven, waarin hij de concepten en ideeën van de belangrijkste onderzoekers gebruikt. Dit handboek is daarom voldoende om in het onderwerp te stappen. Harrison definieert erfgoed op de volgende manier:

*Heritage is not a passive process of simply preserving things from the past that remain, but an active process of assembling a series of objects, places and practices that we choose to hold up as a mirror to the present, associated with a particular set of values that we wish to take with us into the future.*⁷

Daarmee laat hij zien dat erfgoed volgens hem niet een natuurgegeven feit is, maar gemaakt door de mens en steeds aan verandering onderhevig is. Wat als erfgoed geldt en hoe de samenleving ermee omgaat, hangt af van wie de acteurs zijn en wat hun relatie met het verleden, het heden en de toekomst is.⁸ Een tweede kenmerk is de breedte van wat als erfgoed wordt ervaren. Er bestaat niet alleen materieel, maar ook immaterieel erfgoed. De eerste categorie omvat plaatsen zoals historische steden, maar ook onroerend goed, bijvoorbeeld schilderijen of werktuigen uit de steentijd. Onder immaterieel erfgoed zijn (orale) tradities, taal en muziek te vinden.⁹

Daarnaast maakt Harrison onderscheid tussen officieel en inofficieel erfgoed. Officieel erfgoed is een reeks professionele praktijken, die door de staat geautoriseerd en door wetgeving of andere manieren van overheidsbeleid gemotiveerd zijn. Binnen deze praktijken zijn professionals en instituties van groot belang. Daardoor heeft het een canoniek karakter en een positieve connotatie.¹⁰ Inofficieel erfgoed daarentegen wordt door de overheid niet als erfgoed erkend en heeft daarom ook geen beschermde status. Dit heeft ermee te maken dat het erfgoed van een kleinere (onderdrukte) groep binnen de samenleving is. Vaak gaat het hierbij om sociale praktijken die een minder duidelijke materiële vorm aannemen, wordt erfgoed op een andere manier gebruikt, of wijkt het af van de canon.¹¹ Ook al volgt de keuze van erfgoed praktische overwegingen

⁷ Rodney Harrison, *Heritage: Critical approaches* (London 2013) 4.

⁸ Zie ook: Dennis Rodwell, 'Urban Conservation in the 1960s and 1970s: A European Overview', *Architectural Heritage* 21 (2010)1, 1-18, aldaar: 10.

⁹ Yahaya Ahmad, 'The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible', *International Journal of Heritage Studies* 12 (2006) 292-300, aldaar: 295 en 298.

¹⁰ Harrison, *Heritage: Critical approaches*, 14.

¹¹ Harrison, *Heritage: Critical approaches*, 15.

(zoals beschikbare financiële middelen), is het de dominante groep die de voorkeur geeft aan haar eigen erfgoed.¹²

Onze relatie met het erfgoed hangt samen met de perceptie van moderniteit. Wij zijn ons ervan bewust dat het verleden en het heden van elkaar verschillen en de toekomst door de aanhoudende veranderingen en de vooruitgang niet op het heden zal lijken. Dit resulteert in de angst voor vernieling en het verdwijnen van het bekende en vertaalt zich naar o.a. historische gebouwen en sociale waarden.¹³ Om het risico van het verdwijnen te verminderen, vertrouwt men op experts die het verleden in de toekomst managen.¹⁴ Als eerste stap wordt de realiteit ingedeeld in categorieën die de graad van beschermenswaardigheid weergeven.¹⁵

Volgens Smith kunnen ideeën over erfgoed worden achterhaald door naar het discours te kijken. Het *authorized heritage discours* (AHD) geeft weer hoe in het Westen sinds de negentiende eeuw erfgoed wordt gedefinieerd en hoe daarmee wordt omgegaan. Het AHD richt zich op de smaak van de elite en de zogenaamde hoge cultuur. Materialiteit is een grote voorwaarde voor wat als erfgoed wordt ervaren en aansluitend geconserveerd moet worden. Vooral het onderwijssysteem wordt gebruikt om dit discours te reproduceren.¹⁶ De verschillende stadia van het erfgoedproces (besluiten, conserveren, toegankelijk maken etc.) worden door professionals geleid.¹⁷

Met de emancipatiebewegingen van de twintigste eeuw kwam steeds meer verzet tegen het AHD.¹⁸ Het ligt in de aard van het verzet dat de tegenstanders een eigen positie innemen met een eigen discours en eigen praktijken. Zoals Pierre Bourdieu dat beschrijft, bevinden zij zich in een andere habitus, waarin andere sociale waarden van belang zijn dan bij de dominante, elitaire groep.¹⁹ Daarnaast hebben zij binnen hun veld een eigen manier om zich te uiten en waarin deze waarden terug te

¹² Noha Nasser, 'Planning for Urban Heritage Places: Reconciling Conservation, Tourism, and Sustainable Development', *Journal of Planning Literature* 17 (2003) 467–479, aldaar: 470, Miles Glendinning, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation: Antiquity to Modernity* (London 2013) 284.

¹³ Harrison, *Heritage: Critical approaches*, 23.

¹⁴ Harrison, *Heritage: Critical approaches*, 27.

¹⁵ Harrison, *Heritage: Critical approaches*, 28.

¹⁶ Smith, *The Uses of Heritage*, 23.

¹⁷ Smith, *The Uses of Heritage*, 29.

¹⁸ Smith, *The Uses of Heritage*, 25.

¹⁹ Michael Grenfell, *Pierre Bourdieu Key Concepts* (London 2014) 51.

zien zijn.²⁰ Hoe de praktijken zich precies tot de habitus, het kapitaal en het veld verhouden, is voor dit onderzoek verder niet van belang.

Om het verschil tussen het officiële en het inofficiële erfgoed nog eens duidelijk te maken, is het concept van het culturele geheugen van belang. Jan Assmann definieert het als '*Sammelbegriff für alles Wissen, das im spezifischen Interaktionsrahmen einer Gesellschaft Handeln und Erleben steuert und von Generation zu Generation zur wiederholten Einübung und Anweisung ansteht*'.²¹ Hierbij gaat het om teksten, beelden, tradities, maar ook om monumenten en gebouwen. Het culturele geheugen wordt cultureel gevormd in een geïnstitutionaliseerde communicatie. Het is vooral belangrijk voor het normatieve zelfbeeld van een bepaalde groep.²² Het communicatieve geheugen daarentegen is meer spontaan van aard en in de alledaagse communicatie ingebed. Daarnaast focust het zich op een kleine eenheid zoals een familie of een buurt.²³

Het herinneren als sociale praktijk is volgens Svetlana Boym verbonden met nostalgie. Dit wordt aangewakkerd door de globalisering en de modernisering, maar is vooral een fantasie van het verleden.²⁴ Steden zijn uitermate geschikte broedplaatsen voor nostalgische visies, omdat stedelijke vernieuwing en het terugvallen op het verleden hand in hand gaan. Tegelijkertijd ontstaat er ontevredenheid over de restauratie van gebouwen en stadsdelen, immers leidt dit tot de reductie van het verleden tot een façade.²⁵ Verder spelen de concepten van de *cultural memory studies* in dit onderzoek geen rol.

²⁰ Grenfell, *Pierre Bourdieu Key Concepts*, 56.

²¹ Jan Assmann, 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität', in: Jan Assmann en Tonio Hölscher (red.), *Kultur und Gedächtnis* (Frankfurt 1988) 9-19, aldaar: 9.

²² Assmann, 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität', 12-16.

²³ Assmann, 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität', 10-11.

²⁴ Svetlana Boym, *The future of nostalgia* (New York 2001) 1-3.

²⁵ Geert Mak, 'Nostalgia and Modernity', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004), 13-21, aldaar: 20.

Hoofdstuk 2: Discours van de gemeente

Erfgoeddiscours in bestuurlijk Amsterdam

In de jaren zeventig was Amsterdam koploper wat betreft de omgang met monumenten – hoe men toen stedelijk erfgoed noemde.²⁶ Anders dan bijvoorbeeld Rotterdam, werd Amsterdam tijdens de oorlog van grootschalige vernieling gespaard en kwamen circa 8.000 huizen op de rijksmonumentenlijst te staan. De manier waarop de gemeente en particulieren omgingen met deze monumenten, was aanleiding voor de Raad van Europa om Amsterdam als projectstad aan te wijzen voor M75.²⁷

Om de organisatie van dit evenement in goede banen te leiden, richtte de gemeente een werkgroep Europees Monumentenjaar op. Evert Brautigam, tot 1974 Wethouder van o.a. verkeer en monumenten, werd aangewezen als gemeentelijke vertegenwoordiger en leider van de werkgroep. De werkgroep had tot taak om projecten voor te stellen voor het monumentenjaar en had als doel de bevolking hierbij te betrekken om de kloof tussen de gewone burger en de monumentenzorg te verkleinen.²⁸ Omdat zij in naam van de gemeente handelde, zijn de uitingen van de werkgroep uitermate geschikt voor het onderzoek van het gemeentelijke erfgoeddiscours. Ten eerste worden de ideeën betreffende het verleden, het heden en de toekomst geanalyseerd. Daarna wordt gekeken naar wat officieel erfgoed in Amsterdam inhield en wordt hieruit het Amsterdamse erfgoeddiscours afgeleid.

Visie op het verleden

De werkgroep had grote invloed op de inhoud van door de gemeente gesubsidieerde publicaties rondom M75. Over het algemeen zijn hierin drie doelgroepen terug te zien. Er waren publicaties en evenementen voor scholieren, de ‘gewone’ Amsterdammers en een geschoold, of beter gezegd, geïnteresseerd publiek in architectuur. In alle gevallen wordt duidelijk dat de werkgroep er een uiterst positief beeld op het

²⁶ Coert Peter Krabbe, ‘Monumenten: architectonische overblijfselen’, in: F. Grijzenhout, ed., *Erfgoed: de geschiedenis van een begrip* (Amsterdam 2007) 151- 174, aldaar: 151.

²⁷ Wilfried Lipp en Michael Falser, *Future for our past. The 40th anniversary of European Architectural Heritage Year* (Heidelberg 2017) 240.

²⁸ SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D: Amsterdam M75 1973 – 1976, Notulen werkgroep Europees monumentenjaar 1975, 1, SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Uitgangspunten voor de discussie voor M75, 1.

Amsterdamse verleden op nahield. Zoals beschreven in een brief van de Gemeente Amsterdam aan de voorzitter van Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad (VVAB), zou men zich moeten richten op de 'mooie geveltjes'.²⁹ Daaraan werd dan ook gehoor gegeven. Alle soorten publicaties van M75 focusten zich op de schoonheid en de stijl van de huizen uit het verleden en de grote bouwmeesters zoals Van Campen en Stalpaert.³⁰

Zoals in tabel 1 te zien is, werd het meeste belang gehecht aan het verleden uit de Gouden Eeuw, vaak in combinatie met de zeevaart. De opstand werd nergens genoemd, maar wel de calvinistische hervormingen, die haar sporen in vooral kerkelijke gebouwen hebben achtergelaten. Daarnaast werd de nadruk gelegd op de (gegoede) burgerij. Trots werd in het informatieboekje *Amsterdam gerestaureerd* geschreven dat je in Amsterdam geen paleizen en kerken van waarde kan vinden, maar burgerhuizen.³¹ Voorbeelden voor uitgelichte monumenten die dit weerspiegelen zijn het stadhuis op de Dam, het Huis de Pinto (de renovatie hiervan was een pilotproject van het monumentenjaar in Amsterdam) en het burgerweeshuis dat voorheen een klooster was. Verrassend genoeg werd er ook subsidie verstrekt aan de lokale spaarbank dat over Rembrandt ging, wat beslist niet als architectuur geldt.³²

Omdat de Jordaan een ander pilotproject was, werd ook hierover veel informatie verstrekt. Er werd zelfs een aparte folder voor de deelnemers van het eindcongres van het monumentenjaar gemaakt, waarin de restauratie van deze buurt werd uiteengezet.³³ In de publicaties werd wel de woonfunctie van de Jordaan genoemd,

²⁹ SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D: Amsterdam M75 1973 – 1976, Brief gemeente Amsterdam aan G. Brinkgreve (20-12-74).

³⁰ SAA, Archief Brautigam, 33 Stukken betreffende de werkgroep voorlichting 1974 – 1975, Monumenten prentenboek voor scholieren,

SAA, Archief Brautigam, 37 Documentatie en gidsen van het congres 1975, boek 'Congress on the European Architectural Heritage',

SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D: Amsterdam M75 1973 – 1976, Lamp van Diogenes,

SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Bouwen in Amsterdam,

SAA, Archief Brautigam, 37 Documentatie en gidsen van het congres 1975, diverse folders naar aanleiding van het monumentenjaar,

SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Ons Amsterdam.

³¹ SAA, Archief Brautigam, 34 Stukken betreffende het congres 1974 - 1975, Concepttekst informatieboekje bij de briefkaartenseries 'Amsterdam gerestaureerd'.

³² SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Brief van de Spaarbank voor de Stad Amsterdam aan de werkgroep monumentenjaar 75 (24-10-75).

³³ SAA, Archief Brautigam, 37 Documentatie en gidsen van het congres 1975, folder Jordaan.

maar niet in detail beschreven. De bewoners en de minder fraaie aspecten zoals armoede van deze wijk kregen geen aandacht. Wel werd ook hier gefocust op de esthetische aspecten zoals de ordening van de straten en de bouwstijl van de huizen.³⁴

Tabel 1: Monumenten in het prentenboek voor scholieren³⁵

Monument	Periode	Overkoepelend concept
Schreierstoren	16 ^{de} eeuw	Zeevaart
Westertoren	1637	
Muiderpoort	1770, maar vervanging van poort uit de 17 ^{de} eeuw	
Werkspoormuseum	1660	Admiraliteit, VOC
Haarlemmerpoort	19 ^{de} eeuw	
Olympische stad	1928	
Amsterdams Lyceum	1918	
Woningblok Zaanstraat	Rond 1910	Amsterdamse school
Sint Antoniespoort en Waag	15 ^{de} eeuw + 17 ^{de} eeuw	Rembrandt: anatomische lessen
Portugese Synagoge	17 ^{de} eeuw	
De oude kerk	1306	
De Koopmansbeurs	1903	
Karthuizershof	1731	
Scheepvaarthuis	17 ^{de} eeuw	Zeevaart
De Munt	17 ^{de} eeuw	
Het Begijnhof	17 ^{de} eeuw + 18 ^{de} eeuw	
Zandhoek		Zeevaart
Mondelbaanstoren	17 ^{de} eeuw	
Pakhuizen	17 ^{de} eeuw	Zeevaart (VOC)
Het paleis op de Dam	17 ^{de} eeuw	

Visie op het heden (1975)

In contrast tot hoe men het verleden zag, werd in het heden wel gefocust op het normale leven. De werkgroep had tot doel om te laten zien hoe de monumenten in het alledaagse Amsterdamse leven werden gebruikt voor 'wonen, werken en spelen'.³⁶ Met name de hedendaagse sociale aspecten moesten worden benadrukt.³⁷ Dit ging hand in hand met het zoeken naar eigentijdse bestemmingen voor grote monumenten

³⁴ SAA, Archief Brautigam, prentenboek voor scholieren, 26-27,

SAA, Archief Brautigam, folder Jordaan,

SAA, Archief Brautigam, boek 'Congress on the European Architectural Heritage', 122.

³⁵ SAA, Archief Brautigam, prentenboek voor scholieren.

³⁶ SAA, Archief Brautigam, Notulen werkgroep Europees monumentenjaar 1975, 1.

³⁷ SAA, Archief Brautigam, Brief Gemeente Amsterdam aan G. Brinkgreve (20-12-74).

en bij voorkeur sociale bestemmingen.³⁸ Een voorbeeld hiervoor is het Huis de Pinto. De waarde van dit monument werd al in de aanloop tot de discussie rondom de metro door architectuurdeskundigen benadrukt, wat het gebouw voor afbraak bewaarde. De gemeente subsidieerde de restauratie die in 1975 voor het monumentenjaar moest zijn afgesloten.³⁹ Daarna zou het een sociale bestemming als kinderleeszaal en sociale huurwoningen voor bejaarden krijgen.⁴⁰ Sprekend hierbij is dat het eveneens een 'vakbibliotheek over monumentenzorg en rehabilitatie van historische stadswijken met een deskundig informatiecentrum' zou herbergen.⁴¹

Visie op de toekomst (>1975)

In het heden werden de monumenten volgens de werkgroep bedreigd door verval. Restauratie moest de schoonheid van vroeger terugbrengen en voor de toekomst bewaren. Dit was alleen mogelijk door professionele restauratie met het oog op hoe het vroeger was. Toch was het uitdrukkelijk geen doel om van Amsterdam een openluchtmuseum te maken, maar een symbiose te creëren tussen de bewoners en hun monumenten. In het beste geval zouden zij private initiatieven nemen en het werk van de monumentenzorg steunen.⁴²

Het uiterlijk van de gerestaureerde huizen moest zoveel mogelijk lijken op het origineel, maar het interieur mocht wel een moderne invulling krijgen. Tijdens de restauratie van de Lutherse kerk werd een tunnel gebouwd, die dit gebouw met het hotel Sonesta verbond. Dat zorgde ervoor dat zowel de kerk van meer bezoekers uit het hotel zou profiteren, maar ook het hotel extra ruimte voor congressen en andere evenementen tot haar beschikking had.⁴³ Een ander voorbeeld zijn de door de stad gerestaureerde monumenten in de Jordaan. Deze werden voor een groot deel bestemd voor sociale huisvesting.

³⁸ SAA, Archief Brautigam, Notulen werkgroep Europees monumentenjaar 1975, 1.

³⁹ SAA, Archief Brautigam, 35 Stukken betreffende de resolutie van het congres M75, Brief 'de Burgemeester van Amsterdam' (22-7-1975).

⁴⁰ SAA, Archief Brautigam, 37 Documentatie en gidsen van het congres 1975, folder Huis de Pinto.

⁴¹ SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Brief VVAB aan Bosman (WG) (8-1-75).

⁴² SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Concept voorwoord 'ons Amsterdam' door Evert Brautigam.

⁴³ SAA, Archief Brautigam, 37 Documentatie en gidsen van het congres 1975, folder Lutherse Kerk.

Officieel erfgoed in Amsterdam

De gemeente oriënteerde zich met de categorisering van het stedelijke erfgoed op de rijksmonumentenwet. Naast de monumentenlijst van het rijk, kon de gemeente een eigen lijst opstellen, waarmee zij pas in 2005 grootschalig begon.⁴⁴ Volgens de monumentenwet van 1961 was een monument minstens 50 jaar oud.⁴⁵ Voorheen was de grens 100 jaar. De gemeente maakte er groot werk van om 'jonge' monumenten op de lijst te krijgen. Dit proces was in 1975 nog gaande. De nieuwe monumenten waren dus huizen tot de jaren twintig en moesten van bijzondere esthetische waarde zijn.⁴⁶ Zeker was, dat er niets in de weg stond om gebouwen uit de negentiende eeuw als monument aan te wijzen.

Zoals Brautigam het noemde, was de monumentenzorg in Amsterdam een bezigheid van hobbyisten en de elite.⁴⁷ Zowel in de werkgroep als ook in de andere instituties, al dan niet van de gemeente, werkten voornamelijk mensen met een hogere opleiding (architecten, advocaten, ambtenaren) die kennis hadden van kunstgeschiedenis en met name architectuurgeschiedenis. Zij hadden grote invloed op de keuze van erfgoed door het opstellen van criteria voor de beschermenswaardigheid van monumenten. Tevens droegen zij monumenten voor de monumentenlijst voor.

Het voorafgaande en hoe de monumenten tijdens het monumentenjaar werden gepresenteerd, laat zien dat de gebouwen moesten voldoen aan een elitaire smaak. In het prentenboek voor de scholieren werd gefocust op de grote bouwheren, verschillende gevelsoorten, metselwerk en andere stijlkenmerken. Hoe de gebouwen in het verleden werden gebruikt en wie erin woonden, was alleen van belang als het ging om rijke burgers.⁴⁸ Toch kregen de scholieren ook de mogelijkheid om zelf invulling te geven aan hoe zij het erfgoed zagen. Een groep scholieren belandde met hun documentaire op de derde plaats bij een videocompetitie. Hun video ging over de

⁴⁴ Walther Schoonenberg, 914 nieuwe gemeentelijke monumenten in de binnenstad, *Binnenstad* 225 (december 2007).

⁴⁵ Tillema, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg*, bijlage: monumentenwet 1961, 910.

⁴⁶ SAA, Archief Bond Heemschut, 675 Stukken betreffende 'jonge' monumenten', Schrijven Commissie-Dooijes aan Bond Heemschut (11-10-73).

⁴⁷ SAA, Archief Brautigam, 34 Stukken betreffende het congres. Met foto's en rapporten 1974 – 1975, Notitie van Evert Brautigam (14-1-74).

⁴⁸ SAA, Archief Brautigam, prentenboek voor scholieren.

Jordaan, waarin - onafhankelijk van architectonische kenmerken - iets van de 'vroegere sfeer van de Jordaan wordt overgebracht'.⁴⁹

Verder kreeg het publiek slechts de rol als consument van het erfgoed of als financier van restauratieprojecten. Inspraak in de classificatie van erfgoed was niet bedoeld voor de burgers. In de slotakte van het congres liet Brautigam opnemen dat het rijk, regionale en lokale autoriteiten deze taak vervullen, maar individuele inwoners actief moest steunen bij initiatieven om dit erfgoed te behouden.⁵⁰

Analyse AHD

Het erfgoeddiscours in Amsterdam volgde een groot deel van het *authorized heritage discours* van Smith. Wat als erfgoed werd beschermd, werd bepaald door de smaak van de elite. Zoals Smith stelt: '*it was only the well-educated who had the necessary cultural literacy to understand grand social and national narratives that were inherent in the fabric of such monuments*'.⁵¹ Stijl en schoonheid van de architectuur (esthetische waarde) waren hoofdcriteria voor wat als erfgoed gold. Deze werden door professionals, zoals architecten en ambtenaren bij de monumentenzorg, beoordeeld. Daarnaast was het hele proces van beoordeling en bescherming geïnstitutionaliseerd, dus in de woorden van Smith, georganiseerd in een '*top-down relationship between expert, heritage site and "visitor"*'.⁵²

Het heden betekende gevaar voor de monumenten door modernisering en het verval van waardevolle gebouwen. Het doel was om de monumenten ook voor de navolgende generaties te behouden. Tijdens M75 waren daarom veel initiatieven op scholieren gericht, om hen bewust te maken van de waarde van de Amsterdamse monumenten.

Een ander criterium dat Smith formuleert, is dat beoogde gebouwen oud moeten zijn. Wat dat betreft, oriënteerde de gemeente zich op de eisen van de monumentenwet. Zodra het mogelijk was om jongere monumenten aan te wijzen, deed zij dat ook. De gemeente was dus wel flexibel in haar eigen definitie van erfgoed.

⁴⁹ SAA, Archief Brautigam, 32 Stukken betreffende de werkgroep D, Jury-rapport videoproject M75 (3-10-75).

⁵⁰ SAA, Archief Brautigam Brief 'de Burgemeester van Amsterdam' (22-7-1975).

⁵¹ Smith, *The Uses of Heritage*, 21.

⁵² Smith, *The Uses of Heritage*, 34.

In de Jordaan waren bijvoorbeeld van de 800 monumenten 1% uit de zeventiende eeuw, 20% uit de achttiende eeuw en maar liefst 44% uit de negentiende eeuw.⁵³

Wat bijzonder was aan de omgang met de monumenten in Amsterdam, is dat niet slechts het conserveren voorop stond, maar ook het gebruik van de monumenten. Men wilde voorkomen dat Amsterdam een toeristenstad ging worden waarin alleen maar mooie gebouwen stonden, maar niet meer werd geleefd. Dit contrasteert met de door Smith geformuleerde praktijk om erfgoed in een soort glazen huis te zetten, waarin elke interactie tussen publiek en erfgoed is uitgesloten.⁵⁴

Discours rondom Nieuwmarkt

De gemeente nam binnen de discussie rondom de sloop van de huizen in de Nieuwmarktbuurt een standpunt in waaruit duidelijk wordt, welk belang deze wijk voor de gemeente had voor haar toekomstplannen en tegelijkertijd voor haar erfgoedbeleid. Al in 1971 werd een projectgroep opgericht die zich bezighield met de herstructurering van dit gebied. Deze ging de discussie aan met de buurtbewoners en communiceerde continu met andere delen van de gemeente. Daarnaast werkte zij al in 1975 het bestemmingsplan voor de Nieuwmarktbuurt uit. Ook de plannen om de buurt als beschermd stadsgezicht aan te wijzen, werd in samenwerking met de projectgroep gedaan. In dit discours wordt eveneens eerst de visie op het verleden, het heden en de toekomst geanalyseerd die de acteurs hadden ten opzichte van de Nieuwmarktbuurt. Ten tweede staat de daadwerkelijke omgang met erfgoed in deze buurt centraal. Tot slot zal de samenhang tussen het officiële erfgoed en het beleid inzake de Nieuwmarktbuurt in een conclusie duidelijk worden.

Visie op het verleden

Door te kijken naar de uitingen van de gemeente kan worden achterhaald hoe zij de Nieuwmarktbuurt in het verleden zag. Hier zijn duidelijk verschillen aan te wijzen tussen de werkgroep M75, de monumentenzorg en de projectgroep. In de later gepubliceerde toelichting op het voorstel tot aanwijzing van de Nieuwmarktbuurt tot

⁵³ SAA, Archief Brautigam boek 'Congress on the European Architectural Heritage', 122.

⁵⁴ Smith, *The Uses of Heritage*, 31.

beschermd stadsgezicht werd de geschiedenis van de wijk uiteengezet.⁵⁵ Er werd een scheiding gemaakt tussen de Nieuwmarktbuurt en het deel van de binnenstad op het IJ. Daarbij werd wel benadrukt dat het een deel van de binnenstad was, maar tegelijkertijd werd het bijzondere ten opzichte van de rest van de stad naar voren gehaald.

Al vóór de vijftiende eeuw ontwikkelde dit gebied zich buiten de stadswallen. De Lastage werd belangrijk voor de scheepsbouw en de handel, en het gebied rond de Raemen voor de lakennijverheid. Met de uitbreiding van de stad in het begin van de zeventiende eeuw werd de buurt binnen de stadswallen getrokken. Aangezien slechts drie nieuwe straten werden gebouwd, namelijk de Dijkstraat, Koningstraat en Keizerstraat, werd voor de rest de voorstedelijke structuur behouden. Verder vonden er geen onteigeningen plaats waardoor ook de oude verkaveling bleef bestaan. Dit gaf de buurt haar bijzondere karakter wat tot op de dag van vandaag zichtbaar is.⁵⁶

In het congresboekje van M75 werd de buurt eveneens geïntroduceerd, maar werd de nadruk gelegd op individuele gebouwen. Het Huis de Pinto werd genoemd als een bijzonder restauratieproject met een rijke geschiedenis en esthetische waarde. Daarnaast kwamen de Zuiderkerk en het Rembrandthuis aan bod. Alle drie de gebouwen hebben hun oorsprong in de Gouden Eeuw. Voor de rest van de Nieuwmarktbuurt beperkte men zich tot de migratiegeschiedenis van de Armeniërs, de Joden en de Chinezen. Nergens anders werd in het boekje op de grote omvang van de migratie naar Amsterdam verwezen, wat de indruk wekt alsof de Nieuwmarktbuurt het opvangbekken voor nieuwkomers was.⁵⁷

Ook in het prentenboek werden de scholieren naar de Nieuwmarktbuurt gestuurd. De Montelbaanstoren was het beginpunt voor de speurtocht. De volgende stop was een pakhuis van de West-Indische-Compagnie en een woonhuis van een apotheker van de WIC. Het is duidelijk dat ook hier werd gefocust op de geschiedenis van de zeventiende eeuw, terwijl de (her)bouw van de buurt doorging tot de

⁵⁵ SAA, Archief Projectgroep, 73 Stukken betreffende de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht van de Nieuwmarktbuurt, Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van de Nieuwmarktbuurt tot beschermd stadsgezicht.

⁵⁶ SAA, Archief Projectgroep, 73 Stukken betreffende de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht van de Nieuwmarktbuurt, Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van de Nieuwmarktbuurt tot beschermd stadsgezicht, 7-8.

⁵⁷ SAA, Archief Brautigam, boek 'Congress on the European Architectural Heritage', 138-140.

negentiende eeuw. Daarnaast werd benadrukt dat rond de eeuwwisseling met de aanleg van het Centraal Station de visuele relatie met het IJ verloren ging.⁵⁸

In het begin van de twintigste eeuw begon de gemeente met de herstructurering van de verpauperde wijk. Met name in de Jonker- en Ridderstraat werden in de jaren dertig op grote schaal huizen afgebroken.⁵⁹

Visie op het heden (1975) en de toekomst

In 1975 was volgens de Amsterdammers de Nieuwmarktbuurt een krottenwijk.⁶⁰ De huizen waren slecht onderhouden waardoor een vernieuwing van de wijk noodzakelijk was.⁶¹ Dat was een reden waarom er in de jaren zestig plannen waren om de gehele buurt af te breken voor de aanleg van een vierbaans autoweg, metro en kantoorgebouwen. Hierover kwam veel verzet met name door architectuurdeskundigen en dit plan, behalve de aanleg van de metro, werd verworpen.

Het grotere doel van de herstructurering was de regionalisering die door de uitbouw van Almere en Purmerend de druk van de Amsterdamse binnenstad zou moeten afhalen.⁶² In deze buitenwijken zou het wonen voorop staan, terwijl het werken en shoppen in Amsterdam plaats zou vinden. Om deze steden met Amsterdam te verbinden, was een goede infrastructuur noodzakelijk. De gemeente had tot doel om de stad toekomstbestendig te maken waarvoor zij gemoderniseerd moest worden. Binnen het discours van de gemeente werd dan ook met een soort onvermijdelijkheid geredeneerd. Nadat een kosten-batenanalyse werd doorgevoerd, bleek de metro onrendabel, maar hield men toch vast aan de plannen.⁶³ Ook al werden door bewonersverenigingen en deskundigen alternatieven, zoals een sneltram, voorgesteld, niets bleek meer met de plannen van de metro te kunnen concurreren.⁶⁴ Dit laat zien dat de plannen over het metrotracé volledig toekomstgericht waren en

⁵⁸ SAA, Archief Brautigam, prentenboek voor scholieren, 40-41.

⁵⁹ SAA, Archief Projectgroep, Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van tot beschermd stadsgezicht, 10.

⁶⁰ SAA, Archief Bureau Voorlichting, 1046 Stadsvernieuwing in de Nieuwmarkt- en de Bethaniënbuurt, De Nieuwmarktbuurt en de metrobouw, 2.

⁶¹ APN, IISG, 8 Dossiers betreffende diverse onderwerpen 1972 - 1976, No. 86 1975 Woningonttrekking: opname Geldersekaade (oktober tot december 1975).

⁶² Herman de Liagre Böhl, *Amsterdam op de helling: de strijd om stadsvernieuwing* (Amsterdam 2010) 68.

⁶³ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, NRC Handelsblad, de lange weg van het principebesluit (5-3-75).

⁶⁴ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, Bond Heemschut is bezorgd over stadspoorweg (4-4-68).

zelfs problemen uit het heden werden genegeerd. Pas na de realisatie van de metro wilde men in de Nieuwmarktbuurt een leefbare wijk met voldoende sociale voorzieningen creëren.⁶⁵

Omgang met erfgoed

Aangezien het merendeel van de huizen in de Nieuwmarktbuurt uit de tijd tot 1866 kwam⁶⁶, is het aannemelijk dat hier ook een groot aantal monumenten tussen zaten. De gemeente kreeg het verwijt, voor het erfgoed geëngageerde gemeenteraadsleden te hebben misleid om hun toestemming tot de sloop voor de metrobouw te verkrijgen. Zij beloofde dat niet meer dan 5 monumenten gesloopt zouden worden, wat later 113 bleken te zijn.⁶⁷

Dat voor de gemeente de monumenten in de wijk een ondergeschikte rol speelden ten opzichte van de metrobouw, wordt ook duidelijk bij de vergelijking van het bestemmingsplan met kaarten van de Stadsontwikkeling van 1971 waarin de beoogde huizen, die voor de sloop bestemd waren, ingetekend zijn.⁶⁸ De Nieuwmarktbuurt werd in het bestemmingsplan ingedeeld in drie Zones. Zone A werd aangewezen als het deel met de meeste monumenten, Zone B met minder monumenten en Zone C als het deel waar geen individuele monumenten voorkomen. Zone C weerspiegelt daarbij precies de route voor de metro, waarin de Sint Antoniesbreestraat ligt. Het enige huis dat in deze straat voor afbreuk werd bewaard was het Huis de Pinto, terwijl deze straat volledig uit historische huizen bestond.⁶⁹ Verder had Stadsontwikkeling voor ogen om huizen te slopen uit Zone A en B, die door de Commissie-Dooijes pas 6 jaar later als huizen werden gecategoriseerd die op de monumentenlijst zouden moeten staan (zie tabel 2).

De digitale kaart van alle monumenten in Amsterdam, van het stadsarchief Amsterdam (Afbeelding 1), illustreert de gevolgen van dit beleid. Hierin kan men de

⁶⁵ APN,IISG, 8 Dossiers betreffende diverse onderwerpen, Gemeentebld afd. 1 No. 688 lid van Gemeenteraad (6-6-73).

⁶⁶ SAA, Archief Projectgroep, Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van tot beschermd stadsgezicht, 2.

⁶⁷ SAA, Archief Bond Heemschut, de lange weg van het principebesluit (5-3-75).

⁶⁸ SAA, Archief Projectgroep, 74 Plattegronden van de Nieuwmarktbuurt met de omlijnning van het beschermd stadsgezicht, monumenten en verschillende zones;

SAA, Archief Projectgroep, 77 Tekeningen met verschillende plannen voor het slopen van panden i.v.m de komst van de metro (1971).

⁶⁹ SAA, Archief Brautigam, folder Huis de Pinto.

loop van de metro nagaan en ziet men dat hier heel weinig monumenten zijn, een unieke situatie voor de Amsterdamse binnenstad.

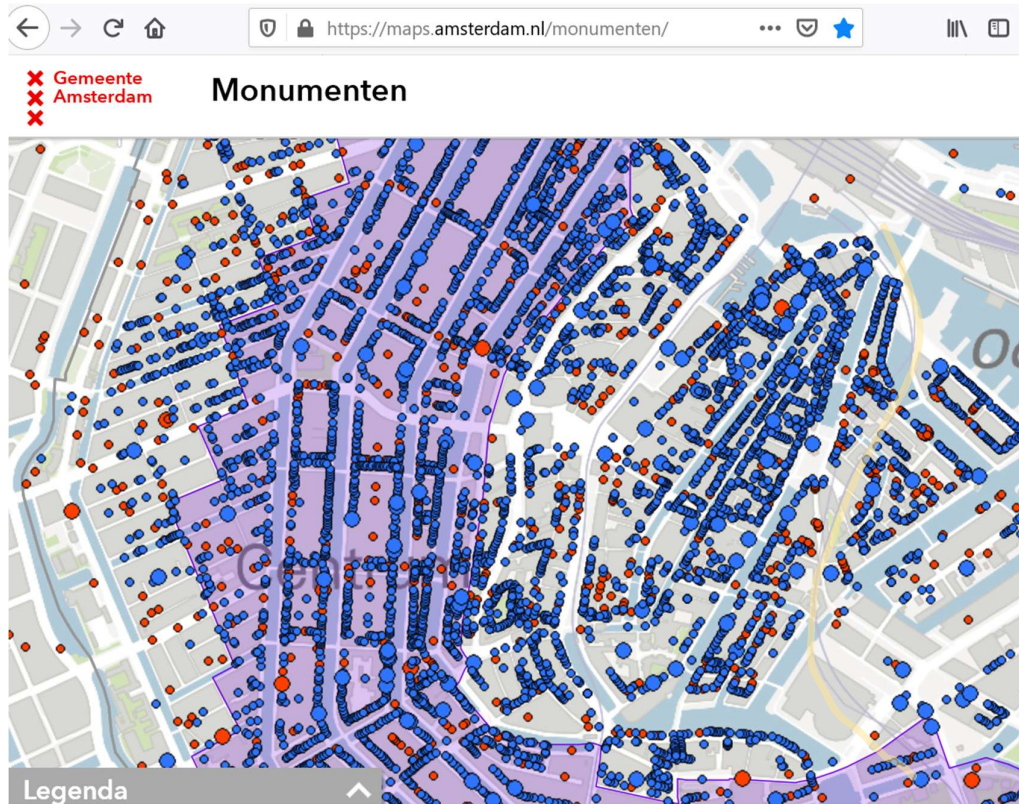
Tabel 2: Te slopen huizen, die later als beschermenswaardig werden ingeschat⁷⁰

Straat	Huisnummer	Vanwege
Krom Boomsloot	24	Situatie in het stadsbeeld
	26	Situatie in het stadsbeeld
	32	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
	34	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
Recht Boomsloot	28	Architectonische waarde, maatschappelijke historische betekenis
	35	Bijzondere detaillering, situatie in het stadsbeeld
Dijkstraat	27	Architectonische waarde
Nieuwe Hoogstraat	19	Architectonische waarde
	23	Situatie in het stadsbeeld
	27/29	Architectonische waarde
	31	Bijzondere detaillering, situatie in het stadsbeeld
Keizersstraat	29	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
Kleersloot	5/7	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
Koningsstraat	4	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
	5	Situatie in het stadsbeeld
	25	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
Sint Antoniesbreestraat	52	Architectonische waarde
Snoekjesgracht	4/6	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld
	8/10	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld, maatschappelijke historische betekenis
	5	Situatie in het stadsbeeld
Oude Waal	4	Architectonische waarde, situatie in het stadsbeeld

⁷⁰ SAA, Archief Projectgroep, 123-124 Stukken betreffende het herstel en de verbetering van monumenten 1976-1989, 123 Ingekomen stukken en meerjarenprogramma's, Gemeentelijke monumentencommissie (31-3-77),

SAA, Archief Projectgroep, 77 Tekeningen met verschillende plannen voor het slopen van panden in de Nieuwmarkbuurt .

Afbeelding 1: Digitale Kaart van de monumenten in Amsterdam met aan de linker kant het verloop van het metrotracé ingetekend⁷¹

Volgens de gemeente werd het nu pas mogelijk om de huizen in de Nieuwmarktbuurt aan te pakken omdat het subsidiestelsel veranderde.⁷² Zoals in de Jordaan, zouden de door de gemeente gerestaureerde huizen een sociale invulling krijgen. Wat betreft privé-initiatieven, benadrukte de projectgroep dat ze geen invloed had op het gebruik na de restauratie en het mogelijk was dat de huren dan omhoog zouden gaan.⁷³

De gemeente had sinds het verwerpen van het snelwegplan tot doel om de oude rooilijnen aan te houden. De nieuwe huizen van de St. Antoniesbreestraat moesten in de zichtlijnen van de oude straat blijven en ook in het bestemmingsplan

⁷¹ Gemeente Amsterdam, screenshot van de digitale kaart van alle monumenten in de stad (geraadpleegd op 28-11-2019), <https://maps.amsterdam.nl/monumenten/>.

⁷² SAA, Archief Bureau Voorlichting, De Nieuwmarktbuurt en de Metrobouw, 2.

⁷³ APN, IISG, 8 Dossiers betreffende diverse onderwerpen, Gemeente Amsterdam aan de bewonersraad - verbouwing pakhuisen, planologische maatregelen, het lanceren van onteigeningen, veiligheidsmaatregelen, verkeersveiligheid en buurtoverleg.

werd als doel genoemd om het oude stratenpatroon te behouden.⁷⁴ Dit is bijzonder omdat juist dit als typerend voor de Nieuwmarktbuurt werd gezien, omdat het los van de rest van de stad ontwikkelde.

Analyse discours gemeente

In het discours van de gemeente is een ambivalentie te zien als het gaat om de Nieuwmarktbuurt. Hoewel Amsterdam een voorbeeldstad was als het ging om monumentenzorg, was de gemeente letterlijk aan de andere kant van de stad bereid een groot aantal monumenten op te offeren ten behoeve van de metro. Hiervoor zijn verschillende redenen te zien. Ten eerste speelden de visies van de gemeente ten opzichte van de stad een rol. Van groot belang voor de identiteit van Amsterdam was de Gouden Eeuw en de (gegoede) burgerij. Rond het monumentenjaar stonden huizen van de burgerij en gebouwen met publieke functies centraal. Daarbij werd gefocust op de bijzondere stijlkenmerken en grote bouwmeesters.

Zonder de verhouding tussen de Jordaan en de Nieuwmarktbuurt in het onderzoek centraal te willen stellen, kan een vergelijking met de restauratie van de Jordaan hier niet uitblijven. De gemeente had eveneens plannen om grote delen van de Jordaan te slopen wat tot verzet van de burgers leidde. Maar anders dan bij de Nieuwmarktbuurt werd de restauratie hier grootschalig door de gemeente aangepakt.⁷⁵ De vraag rijst of dit te maken had met verschillende visies op het verleden van deze wijken. De Jordaan werd met de derde uitleg in zijn geheel ontworpen en werd gezien in de grotere context van de gebouwde huizen tijdens de Gouden Eeuw. Daarentegen werd het deel dat de Nieuwmarktbuurt zou worden, slechts met tegenzin bij de stad betrokken en ontwikkelde daarna zonder de inmenging van buiten.⁷⁶

Dit verklaart niet helemaal waarom de Nieuwmarktbuurt blijkbaar minder van belang was voor de gemeente. Juist de scheepsbouw in de buurt en de pakhuizen van de WIC hebben duidelijk een link met de Gouden Eeuw en waren slechts 1% van de monumenten in de Jordaan uit de zeventiende eeuw. Wel valt op dat anders dan in

⁷⁴ APN,IISG, 10 Bestemmingsplan, Brief van dienst der publieke werken Amsterdam aan de Wethouder SO en PW (16-8-74): bestemmingsplan.

⁷⁵ Hans Pruijt, 'The Impact of Citizens' Protest on City Planning in Amsterdam', in: Léon Deben, Willem Salet & Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 228-245, aldaar: 235.

⁷⁶ Marjolein 't Hart, 'Architecture and urban space: Amsterdam', in: Patrick O'Brien, *Urban Achievement in Early Modern Europe* (Cambridge 2001) 128-150, aldaar: 130-131.

andere delen van de stad de migratiegeschiedenis een grote rol scheen te spelen. Op die manier werd een onderscheid gemaakt tussen de rijke Amsterdammers van de binnenstad en de grachtengordel, de arme Amsterdammers in de Jordaan en de vermeende niet-Amsterdammers van de Nieuwmarktbuurt.

In het discours van de gemeente is een scheiding te zien tussen de binnenstad en de Nieuwmarktbuurt in zowel het verleden als ook het heden. Deze scheiding zou in de toekomst nog worden benadrukt, doordat de buurt een ondersteunende functie had moeten krijgen om de binnenstad vitaal en toekomstbestendig te houden.⁷⁷ Dit ligt ten grondslag aan de tegenstrijdige doelen voor het behoud van de individuele monumenten in de wijk en de bouw van de metro. Het lijkt erop dat de zones in het bestemmingsplan aan de route van de metro werden aangepast en niet aan het daadwerkelijke bestaan van monumenten in de wijk.

Dit gaat samen met de bevindingen van Cordula Rooijendijk. Zij stelt dat de stadplanners '*officially (...) aimed at both preservation and progress*', maar dat in de realiteit historische gebouwen een ondergeschikte rol speelden in de herstructurering van de stad. Het grotere doel van de planners was de economie van de binnenstad te versterken waarvoor ruimte gemaakt moest worden voor infrastructuur en economische functies.⁷⁸

⁷⁷ Geurt Brinkgreve, 'The Preservation of Historic Buildings in Amsterdam', in: Léon Deben, Willem Salet & Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 101-120, aldaar: 110.

⁷⁸ Cordula Rooijendijk, *That City is Mine!: Urban Ideal Images in Public Debates and City Plans, Amsterdam & Rotterdam 1945 - 1995* (Amsterdam 2005) 219.

Hoofdstuk 3: Discours van de actievoerders Nieuwmarktbuurt

Als het gaat om de discussie rondom de metro, wordt als tegenstander van de gemeente vaak de actiegroep Nieuwmarkt naar voren gehaald. In de realiteit waren er meer groeperingen die zich uitspraken tegen de metroplannen. De oprichters van de actiegroep waren Oud-Provo's en hun belangrijkste actie, namelijk het kraken van de leegstaande panden, zorgde voor hun grote bekendheid. Er waren bij de groep circa veertig kleinere groeperingen aangesloten, zoals een scholierenvereniging.⁷⁹ Het wijkcentrum d' Oude Stad was een belangrijke instelling, waarin vooral de oorspronkelijke bewoners van de buurt vertegenwoordigd waren. Ook niet-georganiseerde burgers lieten regelmatig hun stem horen in bewonersvergaderingen, in contact met de gemeente of in opiniestukken in de krant. Tot slot zijn organisaties te noemen die zich bezig hielden met geschiedenis. Het grote aantal tegenstanders maakt een selectie van de bronnen noodzakelijk. Dit onderzoek beperkt zich op het archief van de actiegroep Nieuwmarkt waarin brieven aan de gemeente en bewoners, pamfletten en notulen van eigen vergaderingen te vinden zijn. In het archief van de projectgroep is de correspondentie van burgers met de gemeente van groot belang. Daarnaast is in het archief van de Bond Heemschut veel informatie over de Nieuwmarktbuurt in te zien, waaronder krantenknipsels van uiteenlopende auteurs, met een goed beeld van diverse tegenstanders en hun ideeën.

Visie op het verleden

Anders dan bij de gemeente is bij de actievoerders geen duidelijke visie op het verleden te herkennen. Enerzijds werd benadrukt dat de Nieuwmarktbuurt nog steeds een typische oude stadswijk was die bewaard moest worden.⁸⁰ Anderzijds werd er gepoogd iets te bewaren wat al niet meer bestond in de jaren zeventig. Grote gaten die ontstonden tijdens de oorlog en de slooperperiode in de jaren zestig hadden al het uiterlijk van de buurt veranderd. Daarnaast had de komst van de krakers grote impact op de leefbaarheid voor de oude bewoners en sommigen spraken zich dan ook uit

⁷⁹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 115.

⁸⁰ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, Tegendeel van een wijs beleid.

voor een spoedige afbraak 'van diverse huizen, opdat er niet meer gekraakt kan worden'.⁸¹

Iets dat zowel door de actiegroep als door de bewoners en het wijkcentrum naar voren werd gebracht om te behouden, was de gemeenschap in de buurt. Voor hen was het van belang om in de stad te wonen 'in hele goeie huizen, een stad waar we kunnen werken met en voor elkaar, waar we een gemeenschap vormen'.⁸² Zij appelleerden hier aan een manier van leven die al aan het verdwijnen was of zelfs al was verdwenen. Veel bewoners gingen in de eerste ontruimingsfase elders, meestal buiten de stad, wonen. Daarnaast bracht het opknappen van oude huizen een nieuw soort bewoners met zich mee, die niet 'gezellig een pilsje komen drinken in het buurtcafé (of) zich interesseren voor buurtwerk', waar 'een buurt aan kapot' gaat.⁸³

De tegenstanders wilden terug naar een tijd waarin de buurt nog vrij was van auto's en een autovrije zondag per maand ging hen niet ver genoeg.⁸⁴ Volgens hen was de tram voldoende om mobiel te blijven binnen de stad en was eigenlijk alles op loopafstand binnen het centrum. De noodzaak om de nieuw gevormde satellietsteden met elkaar en met de binnenstad te verbinden, speelde voor hen geen rol. Daarnaast hadden zij de wens om op het marktplein bij de Waag weer een markt te houden, die daar al sinds de oorlog niet meer plaatsvond. Voorwaarde hiervoor was het vrijmaken van het plein van parkerende auto's.⁸⁵ Deze visie sluit aan bij een verleden vlak voor en vlak na de oorlog, toen de auto nog een rariteit was, de stad van de voetgangers was, en de stedenbouwkundige ideeën van het *Congrès Internationaux d'Architecture Moderne* (CIAM) nog niet tot concreet beleid in Amsterdam leidden.⁸⁶

Er bestaan ook referenties naar een langer geleden verleden van de stad. Een belangrijk doel van alle tegenstanders was het behoud van de stedenbouwkundige structuur van de buurt.⁸⁷ Zoals al eerder uiteengezet, heeft deze haar oorsprong in de prestedelijke tijd. Verder zagen zij de variatie in huisstijlen als iets dat bewaard moest

⁸¹ AAN, IISG, Wijkcentrum d'oude Stad Amsterdam Vergadering ten Stadhuisse van 21-3-75.

⁸² AAN, IISG, Redevoering na demonstratie op de Lastageweg op 29-03-75.

⁸³ AAN, IISG, Brief 'Copie Nieuwmarkt Dagblat' van Klaas Schraa.

⁸⁴ AAN, IISG, Brief van Aktiegroep Maskers af en Werkgroep lastige Amsterdamer.

⁸⁵ APN, IISG, 24 Stukken van en betreffende bewonersorganisaties en het wijkcentrum in de Nieuwmarktbuurt 1971-1981, 't oudestads Nieuws,

SAA, 5291 Archief Bureau Voorlichting, 1046 Stadsvernieuwing in de Nieuwmarkt- en de Bethaniënbuurt, Ruud van Mock, Nieuws van de dag, Nieuwe markt op Nieuwmarkt (29-1-75).

⁸⁶ Danielle de Loches Rambonnet, *De Nieuwmarktbuurt* (Amsterdam 1995) 19.

⁸⁷ APN, IISG, 8 Dossiers betreffende diverse onderwerpen, Bijlage Gemeentebld: Rapport ontruiming en sloop van de panden in de Nieuwmarktbuurt, 5.

blijven. Zodra er voor grootschalige nieuwbouw was gekozen, maakten zij zich sterk voor een groep van architecten in plaats van één architect die de gehele buurt zou ontwerpen.⁸⁸ Op die manier hoopten zij een verscheidenheid aan huizen terug te krijgen. Dit refereert aan een verleden, waarin huizen individueel werden ontworpen en niet zoals in de buitenwijken in rijen met dezelfde stijl werden opgetrokken.

Visie op het heden en de toekomst

Het heden betekende voor de Nieuwmarkt-bewoners bedreiging door de plannen om hen te huisvesten buiten de stad, maar ook door het geweld en de rellen in de wijk.⁸⁹ Bewoners positioneerden zich daarbij tegenover de krakers. De eersten wilden alleen maar hun rust terug en dat eindelijk met de herbouw van de buurt werd begonnen.⁹⁰ Zij vonden dat er vanwege het slechte onderhoud niets anders overbleef dan de gehele buurt te slopen.⁹¹ Krakers en bewoners waren het eens in hun kritiek op beleggers en speculanten. Volgens hen lieten de speculanten de grondprijzen omhoog schieten en wilden 'kantoorgebouwen en banken, luxueuze hotels en dure torenflats' voor de gesloopte panden terug laten komen.⁹²

Voor de actievoerders was het beleid van de gemeente niet slechts een bedreiging voor de Nieuwmarktbuurt, maar voor heel Amsterdam. Pamfletten richtten zich regelmatig aan alle Amsterdammers, het wijkcentrum zette zich in voor de gehele binnenstad en ook uit andere stadsdelen kwamen regelmatig steunbetuigingen binnen. Allemaal vreesden zij dat wat de Nieuwmarktbuurt te wachten stond, samenging met de 'gedwongen verhuizing van 150.000 Amsterdammers in de komende 10 jaar'.⁹³ Daarmee wilden zij de kloof tussen de Nieuwmarktbuurt en de rest van de (binnen)stad overwinnen, die volgens hen na de oorlog ontstond.⁹⁴

De tegenstanders van de metroplannen hadden een pessimistisch beeld van de toekomst. De ontwikkelingen binnen de buurt en de plannen van de gemeente

⁸⁸ APN, IISG, 24 Stukken van en betreffende bewonersorganisaties en het wijkcentrum in de Nieuwmarktbuurt 1971-1981, Werkgroep Bouwen en Wonen van de bewonersraad: Voorlopig voorstel voor het aanstellen van een architectengroep (13-11-75).

⁸⁹ AAN, IISG, Brief van december 1974 'Waarde buurvrouw/buurman'.

⁹⁰ AAN, IISG, Verslag bewonersvergadering 27-3-75.

⁹¹ SAA, Archief Bond Heemschut, Tegendeel van een wijs beleid.

⁹² AAN, IISG, 'Waarde buurvrouw/buurman'.

⁹³ AAN, IISG, Amsterdams scholierenblad.

⁹⁴ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, Frans Heddema en Karel Begijn, Het Parool, Nieuwmarkt zegt nee (1-3-1975).

zouden ertoe leiden dat de bewoners van de wijk een toekomst zagen waarin zij geen plek meer binnen de stad zouden hebben. Zij vreesden de 'kapitalistische herstructurering van de stad'⁹⁵ en de overplaatsing naar de 'slaapsteden'⁹⁶. Want hier zou hen eenzaamheid en een onpersoonlijk leven opwachten. In het Amsterdamse scholierenblad staat dat dit de diepere achtergrond van het metroverzet was.⁹⁷ Dit zou ook voor Amsterdam slecht zijn, want als de gemeente haar zin zou krijgen, 'dan gaat er weer een stuk van Amsterdam kapot. Het Amsterdamse hart verliest zo de mensen die het kloppend houden. Het wordt een stenen hart, erger nog, een betonnen hart'.⁹⁸

Erfgoed volgens de tegenstanders

Als het gaat om wat erfgoed is, conformeerden zich de tegenstanders van de gemeentepannen aan het erfgoeddiscours van de gemeente. Monumenten waren gebouwen, die door de gemeente officieel beschermd werden en dus aan de gemeentelijke voorwaarden voldeden. De actiegroep schetste bijvoorbeeld de geschiedenis van de Lutherse Kerk en het restauratieprogramma dat in samenwerking met de gemeente – of beter gezegd Stadsherstel - en het Hotel Sonesta werd

Afbeelding 2: Heemschut tegen Metroplan

gedaan.⁹⁹ Dat betekent echter niet dat zij positief waren ingesteld tegenover monumenten. Zij bekritiseerden dat de monumenten voor veel geld en vaak door schimmige constructies met subsidiegeld werden hersteld. Zij hadden het geld liever voor de sociale woningbouw gezien. Tevens waren de gerestaureerde panden vanwege de hoge prijzen meestal niet voor de oorspronkelijke bewoners bestemd, waardoor zij zich uit de stad gedreven voelden.¹⁰⁰

In tegenstelling tot de actiegroep en de bewoners hadden de historische organisaties, met name de Bond Heemschut, een positief beeld van monumenten. Zij zetten zich juist in voor hun behoud. Ook aan hun kant was er geen kritiek op de gemeente over het benoemen

⁹⁵ AAN, IISG, Pamflet 'open een tweede front'.

⁹⁶ AAN, IISG, Amsterdams scholierenblad.

⁹⁷ AAN, IISG, Amsterdams scholierenblad.

⁹⁸ AAN, IISG, Redevoering na demonstratie 29-03-75.

⁹⁹ AAN, IISG, Pamflet 'Amsterdam hersteld en bewoners gesloopt?'.

¹⁰⁰ AAN, IISG, 'Amsterdam hersteld en bewoners gesloopt?'.

van monumenten, maar zij zagen zich als hoeder van het erfgoedbeleid en streefden ernaar dat de gemeente haar eigen monumenten beschermde.¹⁰¹ Zij beperkten zich in de discussie rondom de Nieuwmarkt op 'bezwaren van esthetische aard'.¹⁰² Een voorbeeld voor dit beleid is het Huis de Pinto dat in het eerste stadium van de protesten door hun inzet werd gered en uiteindelijk gerestaureerd werd.

Omgang met erfgoed

De actiegroep en de bewoners hadden geen groter belang in de bescherming en de restauratie van het stedelijke erfgoed, wat duidelijk wordt in een samenvatting van bewonerswensen door de werkgroep bestemmingsplan. Over het algemeen waren zij voor het behoud van oude huizen (onafhankelijk van een monumentenstatus), maar alleen daar, waar herstel redelijk was. Als monumenten vanwege achterstallig onderhoud gesloopt zouden moeten worden, waren zij erop tegen om deze te herstellen, maar wilden zij liever nieuwbouw terug. Voor hen was het behoud van de gevarieerde bebouwing binnen de buurt belangrijker. Zij eisten daarom de instelling van een architectengroep om bij nieuwbouw dezelfde sfeer te creëren.¹⁰³

De Bond Heemschut was trots op wat zij tot dan toe hadden bereikt. De redding van het Huis de Pinto zorgde er namelijk voor dat het omringende bouwblok in dezelfde zichtlijnen terug gebouwd moest worden, wat voor hen 'niet minder dan een gewonnen slag in de strijd om het behoud van de oude binnenstad' was.¹⁰⁴ Toch deden ook zij concessies door te zeggen dat nieuwbouw niet altijd de schending van het historisch-architectonische aanzien van de stad tot gevolg heeft.¹⁰⁵

Analyse discours tegenstanders

Met name de oorspronkelijke bewoners van de Nieuwmarktbuurt redeneerden vaak vanuit hun communicatieve geheugen. Zij benadrukten hoe lang zij in de buurt woonden en welke veranderingen zij in deze tijd hadden gezien. De focus lag bij hen

¹⁰¹ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, NRC Handelsblad, Heemschut tegen afbouw van Oostlijn (14-11-74).

¹⁰² SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, Volkskrant, Geen keus (4-4-68).

¹⁰³ APN, IISG, 24 Stukken van en betreffende bewonersorganisaties en het wijkcentrum in de Nieuwmarktbuurt 1971-1981, Denk mee.

¹⁰⁴ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, Guido van de Kreeke, Nieuws van de dag, Gerestaureerd Huis de Pinto in Nieuwmarktbuurt geopend (23-8-75).

¹⁰⁵ SAA, Archief Bond Heemschut, 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt, NRC, Bond Heemschut tegen metro (21-1-75).

op de tijd na de oorlog, waarin de huizen steeds meer aftakelden en de gemeente het verzuimde om deze op tijd te onderhouden. Zij gaven daarnaast de gemeente de schuld dat de krakers en daarmee onrust in hun buurt kwamen, omdat zij de gebouwen niet op tijd sloopte. Hierin lag ook een klacht tegen de historische organisaties die het afbreken van de buurt op grote schaal heeft weten af te wenden.

Oude huizen in het algemeen zouden voor hen alleen gerestaureerd moeten worden als hierin betaalbare woningen voor de bewoners gerealiseerd werden. Zij waren tegen private initiatiefnemers die met winst oogmerk restaureerden en hiervoor op geld van de gemeente konden rekenen.¹⁰⁶ Hoewel zij de monumentale status van de gebouwen erkenden, zagen ze geen waarde in hun bescherming.

Wat voor de tegenstanders wel bewaard moest blijven, waren de oude rooilijnen en de verscheidenheid in de bebouwing. Dit kan worden gezien als een manier om zich tegen de keurig geplande bebouwing in de 'slaapsteden' uit te spreken, waar zij bang waren naar toe te moeten verhuizen bij gebrek aan betaalbare woningen in de binnenstad.¹⁰⁷ Of zij dit als een soort immaterieel erfgoed wilden beschermen is niet duidelijk.¹⁰⁸ Volgens de definitie van de UNESCO gaat het bij immaterieel erfgoed om tradities en taal die over meerdere generaties wordt doorgegeven.¹⁰⁹ Daartegen kan worden ingebracht dat deze definitie geen invulling geeft aan inofficieel immaterieel erfgoed. Bovendien benoemden zij de sociale waarden en hun leefstijl niet als erfgoed of monument, maar redeneerden zij vanuit hun sociale behoeftes. Volgens Bourdieu is dit te verklaren doordat zij niet de taal hadden om in deze termen vanuit hun habitus te denken en te redeneren. Waaruit wel zou kunnen blijken dat het om erfgoed ging, is dat zij iets uit het verleden voor de toekomst wilden bewaren dat voor hen een intrinsieke waarde had.

Verder is hun discours beïnvloed door wat Boym 'nostalgische' gevoelens noemt. De veranderingen in de buurt en de onzekere toekomst brachten een gevoel naar boven van 'vroeger was alles beter'. Hieruit ontwikkelde zich een fantasie van hoe het verleden eruit zag, wat zij in hun heden projecteerden en graag wilden

¹⁰⁶ Justus Uitermark, 'An *in memoriam* for the just city of Amsterdam', *City* 13 (2009) 347–361, aldaar: 351.

¹⁰⁷ Abram de Swaan, 'The Fetish of Authenticity', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 35-42, aldaar: 39, 41.

¹⁰⁸ Een plaats of een buurt kan volgens Zukin wel drager zijn van erfgoed omdat hier de sociale interactie plaatsvindt die tot cultureel erfgoed leidt. Zie: Zukin, S. 'The social production of urban cultural heritage: Identity and ecosystem on an Amsterdam shopping street'. *City, Culture and Society* (2012) 2.

¹⁰⁹ Harrison, *Heritage: Critical approaches*, 4-6.

behouden voor de toekomst.¹¹⁰ De ideale buurt was voor hen die van voor en vlak na de oorlog, waar de auto's nog niet de boventoon in de straten voerden, iedereen elkaar kende en de markt de centrale ontmoetingsplek van de buurt was. Volgens Assmann is dit is een teken dat zij vanuit het communicatieve geheugen argumenteerden, omdat hierin een verleden centraal stond dat in de afgelopen twee generaties bestond.¹¹¹

Organisaties zoals de Bond Heemschut namen in de protesten de rol van de bemiddelaar in. Zij stonden naast de bewoners en de actiegroep op tegen de sloop van de wijk en hun agenda was in beide kampen terug te zien. Voor hen waren de monumenten beschermenswaardig op zich, maar in het discours sloegen zij een brug naar de argumenten van de bewoners en de actiegroep. Daardoor slaagden zij erin om hun belangen met die van de bewoners te verbinden.

Conclusie

Uit het onderzoek is gebleken dat geen unaniem gemeentebestuur inzake erfgoed kan worden waargenomen, maar ook dat de groep tegenstanders van de metroplannen geen homogene groep was met eenzelfde visie voor de stad. Bij de gemeente werd de spanning tussen moderniteit en erfgoed duidelijk, wat uiteindelijk tot protesten leidde. Monumenten waren van groot belang voor de Amsterdamse identiteit, maar zij waren ondergeschikt aan de modernistische toekomstvisie van de stad. Dit laatste bracht onzekerheid voor de bewoners met zich mee en past bij Harrison's these dat modernisering tot de wens leidt om iets voor de toekomst achter te laten. Dit uitte zich in Amsterdam op twee manieren.

Ten eerste waren er diegenen die zich voor het behoud van de monumenten inzetten, met name de architectuurhistorische verenigingen. Zij beredeneerden vanuit het culturele geheugen en het officiële erfgoed dat door de gemeente werd geformuleerd. Hierbij lag de nadruk op een elitaire invulling van erfgoed. Schoonheid en esthetiek die voortvloeiden vanuit kunsthistorische waarden waren voor hen van groot belang. Ten tweede werden nostalgische gevoelens bij de bewoners en de actiegroep wakker. Zij hielden zich vast aan een fantasie van het verleden dat vanuit

¹¹⁰ Maarten Hajer en Arnold Reijndorp, 'Heritage Discourse and Public Space', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 43-53, aldaar: 52

¹¹¹ Assmann, 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität', 10.

hun communicatieve geheugen ontwikkelde. Zij concentreerden zich op de periode van voor de oorlog en de jaren vijftig. Daarbij legden zij de nadruk op de sfeer in de buurt en de gemeenschap.

Het verschil in perceptie rondom erfgoed kan worden verklaard met de habitustheorie van Bourdieu. De monumentenbeschermers van zowel de gemeente als ook de historische organisaties waren ambtenaren en hoger opgeleiden. Voor hen was *Bildung*, de hoge cultuur die op esthetiek focust en was de kennis van kunst belangrijk. De bewoners en de krakers daarentegen waren eenvoudige burgers voor wie sociale waarden voorop stonden.

Wat betreft het AHD en de stelling van Smith over het verzet daartegen, kan worden geconcludeerd dat het deels toepasselijk is. Officieel erfgoed voldeed in Amsterdam grotendeels aan het AHD en als het ging om wat materieel erfgoed was, waren alle betrokkenen het eens en gebruikten het officiële erfgoeddiscours van de gemeente. Ook de tegenstanders van het gemeentelijke erfgoedbeleid waren niet van plan om de notie van wat monumenten zijn, te veranderen. De actievoerders van 1975 waren niet per se tegen het officiële erfgoed in hun stad, maar streefden een co-existentie aan.

Toch is bij de bewoners en de actiegroep geen positieve connotatie rond erfgoed te bekennen. Een onderdeel van de protesten was de onvrede over speculanten die de monumentale huizen in de buurt opkochten, opknapten en daarna duur verhuurden. De gewone bewoners van de wijk, die vaak op sociale huurprijzen waren aangewezen, zagen zich uit de stad verdreven worden. Hierin is de stelling van Boym terug te zien, namelijk dat de focus op de restauratie van stedelijk erfgoed tot misnoegen leidt, omdat het hierbij slechts om uiterlijkheden gaat en niet om de mensen zelf die in de stad wonen. Met deze kritiek richtten de bewoners zich niet alleen tegen de gemeente, maar onbewust ook tegen een medestrijder in het verzet tegen de metroplannen, namelijk de historische organisaties. Wat zij wel met elkaar gemeen hadden, was hun focus op het deel van het Amsterdamse discours dat, anders dan het AHD van Smith, niet slechts het conserveren, maar ook het alledaagse en hedendaagse gebruik van de monumenten tot doel had.

Of zij een soort immaterieel erfgoed boven materieel erfgoed wilden beschermen, kan niet eenduidig worden beantwoord. Zij benoemden het niet als erfgoed en het voldoet ook niet aan de officiële definitie van immaterieel erfgoed. Waaruit wel zou kunnen worden afgeleid dat zij in aanvulling op het AHD voor een

soort immaterieel erfgoed streden, was dat zij iets wilden beschermen voor vernieling in de toekomst. Het was hen te doen om de visie op het leven in de stad, dat zij afleidden uit het verleden. Dit zou als een soort niet-erkend erfgoed kunnen worden gezien.

Wat uiteindelijk tot de bescherming van de buurt na de gedeeltelijke sloop leidde, was vooral de interventie van de historische organisaties die een habitus met de verantwoordelijken van de gemeente deelden, maar aan de kant van de bewoners en actiegroep streden. Door een brug te slaan tussen de verschillende waarden, maar ook de praktijken (protest vs. formele communicatie) en de gebruikte taal, bereikten zij uiteindelijk dat de gemeente het verzet vertaalde naar de bescherming van de buurt als stadsgezicht, het behoud van het stratenpatroon en de verscheidenheid aan huizen, maar ook dat de nieuwbouw voor sociale huisvesting was bestemd.

Het kan worden gesteld dat Mahmadou terecht de nadruk legde op de actiegroep als een sociale beweging die eigen doelen nastreefde en geen belangen had in de monumenten van de buurt. Om, zoals Kuipers, aan te nemen dat de protesten de bescherming van de monumenten tot doel hadden, lijkt mij een versimpeling van de gebeurtenissen van 1975 en weerspiegelt niet de doelen en complexe interactie van acteurs. In zekere zin schiet ook deze scriptie erin tekort om een volledig beeld van de protesten te schetsen. Vanwege de grote omvang van de archieven en het grote aantal acteurs, konden helaas niet alle betrokkenen volwaardig aan bod komen binnen deze scriptie.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof alle betrokkenen als winnaar uit de strijd kwamen. Tegelijkertijd is de vraag of het grotere doel van de bewoners, namelijk het behoud van de gemeenschap, door de gemeente als beschermenswaardig – al dan niet als erfgoed - werd erkend en het gemeentebeleid langdurig veranderde. Hiervoor moet verder onderzoek worden gedaan dat het beleid voor 1975 vergelijkt met dat in de decennia hierna.

7909 woorden

Literatuurlijst

Bronnen

SAA=Stadsarchief Amsterdam

IISG = Internationaal instituut voor sociale geschiedenis (Amsterdam)

APN= Archief Projectgroep Nieuwmarkt

AAN= Archief Actiegroep Nieuwmarkt

Archief:

Stadsarchief Amsterdam, 711 Archief van Mr. E.A.G. Brautigam,

- 32 Stukken betreffende de werkgroep D: Amsterdam M75 1973 – 1976
 - Notulen werkgroep Europees monumentenjaar 1975
 - Brief gemeente Amsterdam aan G. Brinkgreve (20-12-74)
 - Lamp van Diogenes
 - Bouwen in Amsterdam
 - Ons Amsterdam
 - Brief van de Spaarbank voor de Stad Amsterdam aan de werkgroep monumentenjaar 75 (24-10-75)
 - Uitgangspunten voor de discussie voor M75
 - Brief VVAB aan Bosman (WG) (8-1-75)
 - Concept voorwoord 'ons Amsterdam' door Evert Brautigam
 - Jury-rapport videoproject M75 (3-10-75)
- 33 Stukken betreffende de werkgroep voorlichting 1974 – 1975
 - Monumenten prentenboek voor scholieren
- 34 Stukken betreffende het congres 1974 - 1975
 - Concepttekst informatieboekje bij de briefkaartenseries 'Amsterdam gerestaureerd'
 - Notitie van Evert Brautigam (14-1-74)
- 35 Stukken betreffende de resolutie van het congres M75
 - Brief 'de Burgemeester van Amsterdam' (22-7-1975)
- 37 Documentatie en gidsen van het congres 1975
 - boek 'Congress on the European Architectural Heritage'
 - folder Jordaan
 - folder Huis de Pinto
 - folder Lutherse Kerk

Stadsarchief Amsterdam, 1000 Archief van de Bond Heemschut,

- 675 Stukken betreffende 'jonge' monumenten'
 - Schrijven Commissie-Dooijes aan Bond Heemschut (11-10-73)
- 698 Verzamelde krantenknipsels over de aanleg van de metro onder de Nieuwmarkt
 - NRC Handelsblad, de lange weg van het principebesluit (5-3-75)
 - Bond Heemschut is bezorgt over stadspoorweg (4-4-68)
 - NRC Handelsblad, Heemschut tegen afbouw van Oostlijn (14-11-74)
 - De Waarheid, Vertramming van metro betekent de Rozengracht op de Geldersekade (18-3-75)
 - Tegendeel van een wijs beleid
 - Frans Heddema en Karel Begijn, Het Parool, Nieuwmarkt zegt nee (1-3-1975)
 - Volkskrant, Geen keus (4-4-68).
 - Guido van de Kreeke, Nieuws van de dag, Gerestaureerd Huis de Pinto in Nieuwmarktbuurt geopend (23-8-75)
 - NRC, Bond Heemschut tegen metro (21-1-75)

Stadsarchief Amsterdam, 31094 Archief Projectgroep Nieuwmarktbuurt,

- 73 Stukken betreffende de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht van de Nieuwmarktbuurt
 - Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van de Nieuwmarktbuurt tot beschermd stadsgezicht
- 74 Plattegronden van de Nieuwmarktbuurt met de omlijning van het beschermd stadsgezicht, monumenten en verschillende zones
- 77 Tekeningen met verschillende plannen voor het slopen van panden i.v.m de komst van de metro (1971)
- 123-124 Stukken betreffende het herstel en de verbetering van monumenten 1976-1989, 123 Ingekomen stukken en meerjarenprogramma's,
 - Gemeentelijke monumentencommissie

Stadsarchief Amsterdam, 5291 Archief van het Bureau Voorlichting,

- 1046 Stadsvernieuwing in de Nieuwmarkt- en de Bethaniënbuurt
 - De Nieuwmarktbuurt en de metrobouw
 - Ruud van Mock, Nieuws van de dag, Nieuwe markt op Nieuwmarkt (29-1-75)

Archief Projectgroep Nieuwmarkt (ARCH02289), Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amsterdam),

- 8 Dossiers betreffende diverse onderwerpen 1972 - 1976,
 - No. 86 1975 Woningonttrekking: opname Geldersekaade (oktober tot december 1975)
 - Gemeenteblad afd. 1 No. 688 lid van Gemeenteraad (6-6-73)
 - Gemeente Amsterdam aan de bewonersraad - verbouwing pakhuizen, planologische maatregelen, het lanceren van onteigeningen, veiligheidsmaatregelen, verkeersveiligheid en buurtoverleg
 - Bijlage Gemeenteblad: Rapport ontruiming en sloop van de panden in de Nieuwmarktbuurt
- 10 Bestemminsplan
 - Concept bestemmingsplan sociaal-culturele voorzieningen (16-4-75)
 - Bestemmingsplan, Omschrijving van gebruikte begrippen
 - Concept toelichting op het bestemmingsplan van 16-4-75
 - Brief van dienst der publieke werken Amsterdam aan de Wethouder SO en PW (16-8-74): bestemmingsplan
 - 24 Stukken van en betreffende bewonersorganisaties en het wijkcentrum in de Nieuwmarktbuurt 1971-1981
 - Werkgroep Bouwen en Wonen van de bewonersraad: Voorlopig voorstel voor het aanstellen van een architectengroep (13-11-75)
 - Denk mee

Archief Actiegroep Nieuwmarkt (ARCH02413), Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amsterdam)

- Wijkcentrum d'oude Stad Amsterdam Vergadering ten Stadhuisse van 21-3-75
- Redevoering na demonstratie op de Lastageweg op 29-03-75
- Brief 'Copie Nieuwmarkt Dagblad' van Klaas Schraa
- Brief van Aktiegroep Maskers af en Werkgroep lastige Amsterdammer
- Brief van december 1974 'Waarde buurvrouw/buurman'
- Verslag bewonersvergadering 27-3-75
- Amsterdams scholierenblad
- Pamflet 'open een tweede front'
- Pamflet 'Amsterdam hersteld en bewoners gesloopt?'

Gedrukt/Digitaal:

Aerts, J., 'Het monumentenjaar 1975 en wij', *Heemkronijk* 14 (1975)1,2.
<https://www.heemkundekring-hlz.nl/test-index-per-jaar/artikeloverzicht-1975/het-monumentenjaar-1975-en-wij->.

Gemeente Amsterdam, screenshot van de digitale kaart van alle monumenten in de stad (geraadpleegd op 28-11-2019),
<https://maps.amsterdam.nl/monumenten/>.

Schoonenberg, Walther, 914 nieuwe gemeentelijke monumenten in de binnenstad, *Binnenstad* 225 (december 2007).

Tillema, J A C, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland* ('s-Gravenhage 1975).

Literatuur

Ahmad, Yahaya, 'The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible', *International Journal of Heritage Studies* 12 (2006) 292–300, <doi:10.1080/13527250600604639>.

Assmann, Jan, 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität', in: Jan Assmann en Tonio Hölscher (red.), *Kultur und Gedächtnis* (Frankfurt 1988) 9-19.

Boym, Svetlana, *The future of nostalgia* (New York 2001).

Glendinning, Miles, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation: Antiquity to Modernity* (London 2013). <doi:10.4324/9780203080399>.

Grenfell, Michael, *Pierre Bourdieu Key Concepts* (London 2014).

Hart, Marjolein 't, 'Architecture and urban space: Amsterdam', in: Patrick O'Brien, *Urban Achievement in Early Modern Europe* (Cambridge 2001) 128-150.

Harrison, Rodney, *Heritage: Critical approaches* (London 2013).

Krabbe, Coert Peter, 'Monumenten: architectonische overblijfselen', in: F. Grijzenhout, ed., *Erfgoed: de geschiedenis van een begrip* (Amsterdam 2007) 151- 174.

- Kuipers, Marieke, 'Culturele grondslagen van de Monumentenwet', *Bulletin KNOB* (2012) 10–25.
- Kuipers, Marieke, 'Fragile Structures: The City as Cultural Heritage', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 84-100.
- Liagre Böhl, Herman de, *Amsterdam op de helling: de strijd om stadsvernieuwing* (Amsterdam 2010).
- Lipp, Wilfried en Michael Falser, *Future for our past. The 40th anniversary of European Architectural Heritage Year* (Heidelberg 2017).
- Mak, Geert, 'Nostalgia and Modernity', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 13-21.
- Mamadouh, Virginie, *De stad in eigen hand: provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992).
- Nasser, Noha, 'Planning for Urban Heritage Places: Reconciling Conservation, Tourism, and Sustainable Development', *Journal of Planning Literature* 17 (2003) 467–479, <doi:10.1177/0885412203017004001>.
- Pruijt, Hans, 'The Impact of Citizens' Protest on City Planning in Amsterdam', in: Léon Deben, Willem Salet & Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 228-245.
- Rambonnet, Danielle de Loches, *De Nieuwmarktbuurt* (Amsterdam 1995).
- Rodwell, Dennis, 'Urban Conservation in the 1960s and 1970s: A European Overview', *Architectural Heritage* 21 (2010)1, 1-18.
- Rooijendijk, Cordula, *That City is Mine!: Urban Ideal Images in Public Debates and City Plans, Amsterdam & Rotterdam 1945 - 1995* (Amsterdam 2005).
- Rossem, Vincent van, 'Een halve eeuw Monumentenwet: 1961-2011', *Bulletin KNOB* (2012) 54–60, <doi:10.7480/knob.111.2012.2.102>.
- Smith, Laurajane, *The Uses of Heritage* (London 2016).

Swaan, Abram de, 'The Fetish of Authenticity', in: Léon Deben, Willem Salet en Marie-Thérèse van Thoor (ed.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 35-42.

Uitermark, Justus, 'An in memoriam for the just city of Amsterdam', *City* 13 (2009) 347–361, <doi:10.1080/13604810902982813>.

Zukin, S. 'The social production of urban cultural heritage: Identity and ecosystem on an Amsterdam shopping street', *City, Culture and Society* (2012), <http://dx.doi.org/10.1016/j.ccs.2012.10.002>.